

1976-14

§ 95-101

76-95 socialismus, sociální otázka, kultura, vzdělanost

[760824-1]

(95) (1) (SSaŽ - Dunaj, 24. 8. 76 dopoledne.)

S vítězstvím marxisticky orientovaného socialismu u nás stejně jako v celé východní Evropě (a předtím v Sovětském svazu) byl hlavní důraz ve společenské přestavbě položen na sociální otázku. V té věci se skutečně něco podstatného podniklo a něčeho se dosáhlo. V nové společnosti, které se říká „socialistická“, není mladých lidí (a lidí středního věku), kteří by hladověli nebo kteří by trpěli materiální nouzí - s výjimkou bytové situace. Tisíce a snad desetitisíce rodin bydlí špatně a hlavně nemají naději, že se jejich situace v dohledné době zlepší. Postiženy jsou především rodiny s více dětmi, které nemají dost finančních prostředků na to, aby si zaplatily za bytovou jednotku a pak si ještě pořídily i vnitřní zařízení. Přes relativní podporu si takové rodiny s více dětmi na byt prostě nevydělají. A ve chvíli, kdy děti již dorůstají a začínají vydělávat, potřebují již pomalu vlastní byt, neboť budou uzavírat nové rodinné svazky a budou mít své děti. - A jak naznačeno, druhou výjimkou jsou lidé staří, kteří mají tak skrovné peníze, že to tak právě dostačuje k tomu, aby nezemřeli (pokud nemají, kdo by se o ně zčásti staral). S odhlédnutím od těchto dvou společenských skupin (které však jsou svou povahou výmluvné: děti a starci nenašli v socialistické společnosti své místo a uznání!) můžeme mluvit o relativní materiální zabezpečení všech ostatních. Ale materiální stránka moderního života již dávno nepřevládá a není nejdůležitější; v žádném případě není její vyřešení cílem, nýbrž nanejvýš prostředkem. Kvalita života se nemůže měřit rozsahem materiálního konzumu (a tady by ovšem zbývalo leccos dodat k otázkám životní úrovně v socialistické společnosti i po této čistě materiální stránce). A tady přichází na světlo druhý základní předpoklad úrovně a kvality společenského i individuálního života, totiž vzdělanost, vědomosti, informovanost, orientovanost, porozumění životu, situaci a době, kritické vědomí, schopnost posoudit důležité životní otázky atd. Tato druhá stránka společenského a individuálního „bytí“ nikdy nemůže být ani tak nivelizována jako stránka první (a nivelizace patří ve všech zřetelech k základním stránkám socialismu, alespoň u nás). Mezi úrovní vzdělanosti univerzitního profesora a pouhého absolventa univerzity, mezi projektantem, stavitelem a zedníkem, mezi ministrem a úředníkem městské správy atd. atd. nepochybně budou vždycky značné rozdíly,

značnější než mezi jejich příjmy (to by alespoň tak mělo být - za socialismu). Ale tady jde o to, aby to záviselo pouze na kapacitě jednotlivých občanů, nikoliv na jejich sociálním postavení. Informace, vědomosti, způsoby nabývání vzdělání a rozhledu musejí být zásadně přístupny všem bez rozdílu. K rozdílům fakticky bude vždycky docházet, ale jde o to, aby nebyly předurčeny nějakým plánováním a kádrováním. Jestliže si de Gaulle kdysi prý povzdychl, že se špatně vládne v zemi, kde se prodává snad 120 (nebo kolik) různých druhů sýrů, pak je třeba dodat, že ještě hůře se vládne v zemi, kde lidé mají vysokou inteligenci a široké vzdělání. Ale to je společensky výhoda: negramotný nebo pologramotný politik nemá v takové společnosti politickou šanci. Úroveň předních politiků a vlády vůbec stoupá nutně se vzrůstající vzdělaností a školenou inteligencí občanů. A obráceně platí, že k pokoření a ponížení národa vede daleko spíše cesta likvidace kultury a vzdělanosti než cesta ožebračení a chudoby. A tak se ukazuje, že v moderní společnosti zajištění materiálních stránek života je pouhým předpokladem, ale zajištění kulturního života, vzdělanosti, informovanosti a - jak se ukáže - určitého vyrovnaného a inteligentního životního stylu už není pouhým prostředkem, nýbrž cílem, a ne-li přímo cílem, tedy něčím, co s cílem eminentně souvisí.

76-96 školství, vzdělání, stát, kultura

[760825-1]

(96) (2) (SSaŽ - Dunaj, 25. 8. 76 dopoledne.)

Naše školství silně upadlo za posledních asi 40 let, tj. od konce první republiky. Už tenkrát byla otázka reformy školství velmi aktuální; ale místo ke zlepšení tehdejšího stavu došlo ještě k několikerému zhoršení. Úroveň učitelů na všech stupních poklesla (anebo přinejmenším úroveň vyučování; kvalifikace učitelů ovšem vzrostla, dnes mají téměř všichni učitelé vysokoškolské vzdělání). Učitel především není důstojná, imponující osobnost, ale ani starší kamarád. Je to opatrná, často vylekaná a nevyrovnaná bytost, která se musí vykazovat vším možným od mimoškolní aktivity ve společenských organizacích po brigádní hodiny atd. a jejíž kvalifikace pedagogická prakticky nikoho nezajímá. Zejména v posledních letech se všechno zdá vypadat, jako by šlo o plánovitou dezorganizaci vyučovacího procesu. V maximální míře to platí o školách vysokých, zejména o tzv. humanistických oborech. Proto je smysluplné uvažovat o znovuvybudování nebo alespoň o přebudování vysokých škol, zejména pak univerzity jako základního typu vysokoškolského ústavu, který si chce jako celek podržet jistou integritu. Právě pro tuto

elementární potřebu integrity je zapotřebí většího počtu menších univerzit, nemá-li dojít k nivelizaci a zglajchšaltování učitelů i zejména žáků, přičemž základní potřebou každé živé a životaschopné univerzity je vysoká míra samosprávy a svobody učení i přesvědčení na jedné straně a trvalý osobní kontakt mezi docenty a studenty na straně druhé. Velmi lze doporučit univerzity v malých městech, vzdálených velkoměstského ruchu a nervozity, ale vybavených tak, aby studium nespočívalo jen v poslouchání, studování učebních textů a memorování ke zkouškám, nýbrž aby se stalo úvodem k vlastní vědecké práci, k badatelství. To ovšem všechno představuje velké investice; je otázka, zda bude mít stát v nové situaci dost prostředků, přesněji vzato, zda bude dost porozumění pro využití prostředků, které budou k dispozici právě pro tento cíl, jehož důležitost není obecně uznávána.

Materiální a finanční prostředky musí být zabezpečeny; ale je otázka, zda to musí být vždycky stát, který je zabezpečuje. Mám za to, že v budoucnosti budeme muset práva (i povinnosti) státu tvrdě omezit a vyhradit mu jen ty funkce, které opravdu nevyhnutelně musí vykonávat právě on. Soudím, že školství je právě tou oblastí, kde by zásahy a intervence státní správy měly být co nejmenší. Nejde jenom o maximum svobody a samosprávy, ale také o to, aby společnost mohla ovlivňovat a kontrolovat výuku a vzdělávání (a to při nejvyšší míře svobody a samosprávy nelze nikdy zcela vyloučit anebo zanedbat) jinými cestami než přes stát. V tom lze vidět jistou obdobu (ovšem nepřesnou) se samosprávou a kontrolováním výrobních podniků. Důležité je zejména, aby pluralita společenská a politická našla svůj výraz a svou odezvu ve způsobu výuky na školách a aby názorové a celý život orientující rozdíly měly pevnou vazbu na společenské síly a společenskou situaci. To vůbec nemusí znamenat nějakou podporu divergentních tendencí ve společnosti, ale spíše naopak něco, co utvrzuje jednotu a solidaritu tím, že dovolí, aby se rozdíly vyjevily včas a na plném světle a aby mohly být včas interpretovány a integrovány ve vyšší jednotu. Za druhé je taková pluralita zárukou, že vyslovené talenty nemusejí přicházet nazmar jenom proto, že neodpovídají požadavkům ideologickým, politickým a jiným. Takové talenty, které nemají šanci na jednom typu škol nebo na jedné univerzitě, najdou pak spíše uplatnění jinde, jestliže mezi školami a mezi univerzitami budou opravdu rozdíly. Osobitost vynikajících vědců, filosofů a umělců se bude moci mnohem plastičtěji rozvinout a také uplatnit, budou-li mít možnost vtisknout ráz své osobnosti a svého základního zaměření a zakotvení celé škole nebo celé univerzitě nebo alespoň fakultě apod. Nehledě k tomu, že rozmanitost zejména v humanitních (ale

nejenom v humanitních) oborech je stimulem duchovního života, rozhovoru – a inspirátorkou pokusů o nové způsoby myšlení.

76-97 Hodnoty

[760826-1]

(97) (3) (SSaŽ – Dunaj, 26. 8. 76 dopol.)

Dotazování po „hodnotách“ a jejich povaze je nutně zatíženo jakousi zvláštní „objektivací subjektivního“, příznačnou zvláště pro postupy psychologické a sociologické (zatížené pozitivismem). Ve skutečnosti nemá hodnota samostatnost ani v rámci subjektivity a subjektivity (natož ve smyslu objektivním), ale je spíše jen jakýmsi uzlem souvislostí a aktivních vztahů. Je však nutno dodat, že jde o souvislosti a vztahy nikoliv pouze mezi předmětnými skutečnostmi, ale také mezi nimi a mezi skutečnostmi nepředmětnými. „Hodnota“ je určitým zauzlením a pak i objektivací vztahu subjektů k některým nepředmětným skutečnostem (resp. k některým stránkám či složkám nepředmětné skutečnosti); nelze jí dost dobře porozumět bez porozumění tohoto všechnu předmětnost přesahujícího vztahu. Pokusme se ukázat tuto věc na nahodilém příkladu.

Pro dnešního člověka mají jistou v žádném případě nezanedbatelnou hodnotu např. zápalky; ukáže se to, když je vzdálen civilizace a zásoba zápalek mu dojde. Ale v podstatě nejde o zápalky, nýbrž o oheň; to je to, co člověk vsutku potřebuje. Kde je schopen získat oheň jinak než zápalkami (a stejně snadno nebo snadněji, např. zapalovačem nebo škrtačem), ztrácejí zápalky svou důležitost. Oheň však nahraditelný není. Nicméně ani objev ohně a způsobů jeho využití není ještě tím nejzákladnějším, tou primordiální hodnotovou rovinou. Biologicky náleží člověk mezi teplokrevné obratlovce; ti jsou na teple (a to znamená na „ohni“, na spalování i kyslíku) mimořádně závislí. Oheň je objektivovanou „hodnotou“, která je nová pouze jakožto objektivace, zpředmětnění (dokonce realizované zpředmětnění): to, co si „vynalezlo“ tělo teplokrevných obratlovců a co provádí „uvnitř“ samo, je přeneseno do nejbližšího „okolí“ či „prostředí“. Výsledkem je nejenom zvýšená odolnost vůči výkyvům počasí, ale možnost přesunout se celoživotně do chladnějších oblastí. A zprvu vedlejším produktem, později však svou důležitostí snad ještě významnějším využitím ohně je zpracování potravy a různých jiných „materiálů“ a předmětů životní potřeby, posléze dokonce v průmyslovém rozsahu. Ale ani teplokrevnost nepředstavuje tu nejzákladnější rovinu pro posuzování hodnoty ohně (a zápalek atd.) pro lidský život. Život vůbec je vázán na jistá rozmezí teplot: hyne jak při velkých mrazech, tak při vysokých teplotách (alespoň známý život;

a zajisté existují výjimky, jimiž život dokazuje pozoruhodnou schopnost přežití v některých svých formách - např. spory vydrží extrémní mrazy apod.). Je to tedy vlastnost samotného života, že je vázán na určitou teplotu (rozmezí teplot). Ovšem i to je platné jen ve smyslu konkrétní pozemské adaptace; je možno si myslet jinou stavbu živých bytostí, které by byly adaptovány podstatně jinak. Nicméně bez energetického přísunu by se také neobešly. Proto můžeme mít za to, že pro život je elementární hodnotovou rovinou možnost konzumu energie, která musí být nějak k dispozici.

Jakmile jsme došli tak daleko, stává se zřejmějším, že se z původní otázky po hodnotách něco důležitého ztratilo. A to proto, že jsme zcela opomenuli „nepředmětné zakotvení hodnotové orientace. Energie totiž sama o sobě je pro život nezbytnou podmínkou, nutným „materiálem“, „surovinou“, ale není ve vlastním smyslu slova hodnotou. Hodnotou jsou spíše životní vynálezy, které dovolují živým bytostem žít a zejména zkvalitňovat způsob svého života. Největším takovým vynálezem je však život sám; tak bychom zase došli k tomu, že život je sám sobě nejvyšší hodnotou. Tak tomu ovšem není, jak nás přesvědčuje celý vývoj živých organismů: život něco ze sebe obětuje, aby usnadnil start něčemu jinému ze sebe. A obětuje to buď definitivně (jako třeba většinu primitivních forem) anebo vždy znovu (jako třeba obrovské množství rostlin pro výživu býložravců či býložravce pro výživu šelem, ale také planktonu pro výživu ryb apod.). Život není zřejmě pro život tou nejvyšší hodnotou, nýbrž „lepší“ život, „vyšší“ život. Ale co je vlastně „lepší“ a „vyšší“? To už předpokládá jakousi hodnotovou orientaci.

76-98 Evropa, SSSR, Rakousko-Uhersko

[760826-2]

(98) (4) (SSaŽ - Dunaj, 26. 8. 76 odpoledne.)

Posuzováno střízlivě a přiznáno upřímně a otevřeně: nemám vlastně nic proti udržování a dokonce rozšiřování mocenské sféry takového Sovětského svazu. Tak obrovský komplex má celou řadu výhod a předností: pokud jde o suroviny, je do velké míry soběstačný; po dobudování technických zařízení by mohl být velmi dobře hospodářsky vyváženým celkem; dokonce okolnost, že se tu evropský živel důvěrně a těsně stýká s Orientem, lze hodnotit nejenom pozitivně, ale přímo s nadšením. Malé státy nemají vcelku perspektivu; nemám primárního důvodu proti tomu, aby se naše země stala integrovaným členem velkého státního společenství (jakým je např. Sovětský svaz). Kdyby byla v otázce pouze hospodářská výhodnost perspektivně, pak by nepochybně bylo pro

nás výhodnější být spolu s NDR a snad Maďarskem technicky nejuspěšnější částí takového velkého soustátí, než být na chvostu v takové integrované západní Evropě. Ale to všechno představuje celou sérii obrovských „kdyby“. Totiž: kdyby Sovětský svaz právě nebyl – Sovětským svazem.

Za bývalého Rakouska-Uherska např. se Čechy s Moravou mohly stát hospodářským centrem a těžišťem celé říše, přestože politicky byly udržovány od politického rozhodování značně na distanci. Proto se pak pokusy o politickou a národní emancipaci měly oč opřít. Cílem vídeňské vlády, jak se zdá, nebylo zpomalit hospodářský vývoj Čech a Moravy a dostat tyto země do větší hospodářské závislosti na vlastním Rakousku, tj. na Vídni. Josefinismus byl sice rakousky (a německy) nacionální a nacionalistický, ale byl osvícený a až na ten jazyk dopřával všem (na tehdejší poměry) příležitost k vzdělání, dokonce až k nejvyššímu. Jako celek fungovalo Rakousko také slušně, zejména však mohlo být vynikajícím celkem. Jen nedostatečná politická prozíravost vedoucích rakouských politiků a zejména jejich nacionální a nacionalistická zaslepenost způsobila, že Rakousko nepřežilo velkou světovou krizi, již byla první světová válka. To je poučné i pro odhad osudů Sovětského svazu.

Myslím, že Masaryk měl ve svém hodnocení tendencí světových a zejména evropských dějin pravdu v tom, že viděl postupující pád absolutistických zřízení a vítězství demokratismu a demokratických systémů. Nacionalismus je pouze infekce, jež prochází Evropou od Západu na Východ a jež přispěla k pádu mnohonárodního Rakouska prostě proto, že Rakousko bylo zastaralým a nespravedlivým systémem právě politicky. Stejný osud mohl potkat také mnohonárodní carské Rusko, ale proces byl zastaven ideologicky přesvědčivým programem komunistů, kteří jej však nedodrželi. A bude to se vsí pravděpodobností dočasně zastavený nacionalismus (vyprovokovaný znovu velkoruským šovinismem), který bude velkou silou při rozmetání mnohonárodního Sovětského svazu při první velké krizi (je s podivem, že se podařilo něčemu podobnému zabránit na počátku druhé světové války, a svědčí to o politickém idiotismu a vůbec politické inferioritě nacistů a vůbec německých politiků i politické nevzdělanosti Němců obecně).

To však je škoda; a budeme toho asi muset dost dlouho litovat – jako ostatně byla už nejedna příležitost k lítosti nad rozpadem Rakouska. Daleko lepší alternativou by byl pokus o nápravu vnitřního systému při zachování celku; ale nebylo to možné ve druhém desetiletí našeho století v Rakousku a nebude to asi možné ani v osmém (či devátém?) desetiletí

v Sovětském svazu a v jeho zájmové sféře. S největší pravděpodobností při jeho rozpadu vznikne buď sjednocená Evropa jako jediný celek nebo sjednocená „východní“ (a střední) Evropa jako partner Evropy Západní. Nelze nezpomenout Masarykovy vize Nové Evropy, kdy mu ovšem ještě šlo o vybudování náhradního celku, který by nejenom suploval, ale předčil a převýšil bývalé Rakousko. Zavazuje nás to k podobnému typu uvažování: je třeba se připravit i na krajní eventualitu rozpadu sovětské sféry zájmů, ale primárně se musíme orientovat spíše na přebudování, rekonstrukci a restrukturalizaci tohoto jinak velmi perspektivního celku. Hlavní bída spočívá v nemožné politické struktuře a v nevzdělanosti vůdčích politiků i politické nedovzdělanosti občanstva. Ještě se ovšem ukáže, je-li vůbec možno hnout se situací, která má za sebou tak hrůznou minulost.

76-99 filosofie, život

[760830-1]

(99) (5) (SSaŽ - Dunaj, 30. 8. 76 odpoledne.)

Potíže s vymezením filosofie jsou také srovnatelné s potížemi, které provázejí pokusy o postižení toho, co to je život. Tak např. bychom mohli říci, že jednou ze základních vlastností života je, že je chemicky vybudován na sloučeninách uhlíku. Ovšem my např. už dnes víme, že nelze vyloučit, že by za jiných podmínek na jiných planetách, obíhajících kolem jiných hvězd, než je naše Slunce, byl možný život - nebo přinejmenším už dnes známe „organické“ sloučeniny, které jsou vybudovány na křemíku. A tak si představme, že bychom se setkali se živými tvory, kteří by byli biologicky, fyziologicky a chemicky organizováni takto zcela jiným způsobem, ale jinak by se hýbali, množili se, byli by schopni regenerovat po utrpení menších zranění (nebo i větších zranění) atd. úplně obdobně jako organismy, které už známe (i když by jistě vypadali úplně jinak) - a my bychom řekli: to není život, protože to není založeno na uhlíku. Byl by to nesmysl; ale my jsme k tomu nakloněni, protože neznáme jiný život než založený právě na uhlíku.

A když budeme vykazovat, co to je filosofie, tak jsme vlastně ovlivněni tím, co až dosud filosofie představovala a co až dosud byla. My známe filosofie tohoto určitého typu, a dokud se nesetkáme s filosofií jiného typu, tak máme dojem, že není nic samozřejmějšího, než že filosofie je to a to. A tak je jasné, že v posledu není možné, aby filosofie byla omezena ve svých perspektivách jenom tím, co si nějaká konkrétní filosofie, nějaký filosof o sobě a o své práci myslí. A protože na druhé straně neexistuje žádná jiná instance, která by mohla rozhodnout, co to filosofie je a co není, tedy že to je jenom filosofie sama, a filosofie sama je ovšem právě tímto způsobem

omezena, je pod vlivem toho, jak sama myslí a pod vlivem toho, jak se až dosud filosofie rozvíjela, tak vlastně v posledu není možné ani pro filosofii, a tím méně pro kteroukoliv jinou disciplínu, odborně, legitimně rozhodnout, co to je filosofie (a čím bude, čím se stane). Pro filosofii je **proto** otázka, co to filosofie jest, základní filosofickou otázkou, základním filosofickým problémem. Není to nic, z čeho by filosofie vycházela nebo alespoň mohla vycházet, nýbrž je to něco, co spíše projektuje, co v jakési filosofické vizi dohlédá nebo jenom cípečkem zahlédá někde v budoucnosti.

A ovšem každá filosofie je – nebo má být – otevřená kdykoliv revidovat svou vizi; musí být ochotna a připravena revidovat své pojetí filosofie a revidovat je v tom směru, v kterém se ukazuje lepší filosofická cesta. A protože tedy neexistuje žádná objektivní soudná stolice, a protože tím arbitrem nemůže být ani sama filosofie, je zřejmé, že to, co je filosofie, musí záviset na něčem jiném než na tom, čím až dosud filosofie byla anebo čím je nyní; na něčem, co teprve bude, co přichází z budoucnosti. A z budoucnosti ovšem nepřichází filosofie; filosofie vychází do budoucnosti této rozhodující instanci vstříc. Z budoucnosti tedy nepřichází filosofie, nýbrž – přichází to, co v posledu filosofie musí vždycky respektovat, co je pánem, normou každého filosofického myšlení, čemu se filosofie musí otevřít a odevzdat: totiž pravda.

A tak když chce filosofie vydat počet z toho, čím je, a když chce nastínit svůj projekt, svůj program toho, čím chce být a čím by měla být, musí mluvit o pravdě. (Až sem přepis z mgf. diktátu.) Ovšem pravda je nepředmětnou skutečností par excellence; proto o ní lze mluvit jen nepřímou a nevlastně, tj. tak, že předmětné konotace míří na něco jiného. Tímto „něčím jiným“ nemůže být z uvedených důvodů sama filosofie. A proto se nejvlastnějším způsobem filosofie sama vymezuje a vykazuje nikoliv v reflexi, nýbrž v praxi; dokonce i tam, kde provádí reflexi své „praxe“ (a její praxí je přece reflexe!), určuje se nejvlastněji a nejpodstatněji nikoliv tou složkou reflexe, kterou se obrací ke své dosavadní praxi (jíž je ovšem rovněž reflexe, ale jiná), nýbrž tou „složkou“, kterou je jakožto nová reflexe novou praxí filosofie. A tato nová praxe může být reflexi podrobena pouze dodatečně (i když do jisté míry a v hrubých rysech může být za určitých okolností někdy projektována a naprogramována).

[Přepis zvukového záznamu z kazety č. 9-96. - Pozn. red.]

76-100 válka, mír, pacifismus, filosofie

[760901-1]

(100) (6) (SSaŽ - Dunaj, 1. 9. 76 dopoledne.)

Karl Jaspers říká ve své knížce z r. 1932 (*Die geistige Situation der Zeit*, 2983), že: *„Krieg und Revolution sind die Grenzen der Daseinsfürsorge, durch deren Entscheidung sie auf neuen Grund von Wirksamkeit und Gesetz gestellt wird. Während man alles tut, um sie zu vermeiden, bleiben sie als Möglichkeit die ungelöste Frage an alles Dasein. Will man den Krieg um jeden Preis verhindern, so wird man blind hinein taumeln, wenn man von den anderen in die Situation manövriert ist, in der man ohne Krieg vernichtet oder versklavt wird. Will man ihn wenigstens nach Kräften vermeiden, so verlangt doch die Härte der Wirklichkeit, jeden Augenblick mit seiner Möglichkeit zu rechnen, und die Einsicht wach zu halten, was ‚um jeden Preis‘ bedeutet.“* (S. 80 - dtto.) Rádl to vyjadřuje tak, že válka a revoluce (což je jen horší vydání války) jsou posledními, krajními možnostmi, jsou „ultima ratio“. To znamená (pro oba zmíněné myslitele), že existují situace, kdy je možné, oprávněné a snad dokonce správné se pustit do ozbrojeného boje, ať už ve válce nebo v revoluci. A Jaspers uvádí příklad, kdy odpůrce války (nebo prostě ten, kdo válku a válečné střetnutí odmítá) je vmanévrován proti své vůli a nezávisle na ní do situace, v níž bude bez války zničen nebo alespoň zotročen. Zapomíná ovšem dodat, že v takové situaci válka (tj. přijetí ozbrojeného boje a vojenská obrana) nemusí znamenat vítězství. Tam, kde bez boje hrozí zničení nebo zotročení, tam v prohrané válce může hrozit tím spíš, a to obvykle spíš zničené - alespoň pro většinu -, ale nepochybné zotročení. Kromě toho je nesnadné určit, co to je všechno „otroctví“. Nemůže-li spisovatel nebo básník psát po svém, nemůže-li vědec zvolit téma svého bádání, nesmí-li filosof publikovat výsledky svého myšlení a uvažování, je to vlastně totéž, jako když nevolník je povinen službou svému pánovi nebo když otrok musí udělat, co mu pán nařídí. Ale básník a filosof nemohou z podstaty věci sáhnout po zbrani kvůli svobodě svého tvoření, a to nejenom proto, že by byli sami směšní, pokud by nezískali davy stoupenců, nýbrž právě pro povahu poezie a filosofie. *Inter arma silent musae* - a to platí také o „múze filosofické“, jak je zřejmé z Marxova dikta, že v takové situaci „přestává být filosofie vášní hlavy a stává se hlavou vášně“. To je přesný, ale velmi nefilosofický, resp. přímo protifilosofický program, který skutečná filosofie nikdy nemůže uznat a respektovat. Filosofie se může dočasně odmlčet, může dočasně resignovat na své poslání, na svou funkci, ale nemůže přijmout jinou funkci, zejména nikoliv takovou, která je v přímém rozporu s její funkcí nejvlastnější. Vášně je bezhlavá - naštěstí - a tím brzy vyčerpá svou energii a své možnosti, brzy narazí na své meze; ale vášně, která strhne hlavu k tomu,

aby jí tato hlava sloučila jakožto hlava, tedy vášeň nikoliv už bezhlavá, ale s hlavou, která slouží, otročí vášni, aniž by přestala být hlavou, byť hlavou vášně - to je vrchol zvrhlosti jak na straně vášně, tak na straně hlavy. Důsledky takové zvrhlosti musí být katastrofální - jak ostatně můžeme pozorovat.

A přece je někdy lidsky nezbytné sáhnout k poslednímu prostředku, a to tehdy, jestliže je ohroženo něco, bez čeho náš život ztrácí smysl. V různých dobách a různých situacích vidí lidé takovouto podstatnou podmínku svého smysluplného života v různých záležitostech či „věcech“. Obvykle berou nejvážněji ohrožení svého společenství: kmene, rodné pospolitosti, národa, v novější době státu - eventuelně jejich reprezentantů, kteří jako by nesli na svých bedrech osudy samého společenství. Ale může jít také o ideály vznešenější: o víru, o přesvědčení, o svobodnou životní orientaci, o zvolený životní sloh a styl atd. atd. Zdůrazňováním svobody rozhodování se projevuje přesun od bezpodmínečného základu života (ať skutečného nebo domnělého) ke zvolené možnosti, považované za optimum tím, kdo ji zvolil. Při tomto přechodu se nutnost ozbrojené obrany proti vynucenému, ale nechtěnému „rozhodnutí“ snižuje; pouhému životu je dána přednost před zvolenou cestou života, i když je veden cestami, po nichž netoužil a jimž se dokonce chtěl vyhnout. Můžeme se proto plným právem dotazovat, za jakých okolností lze důvod pro odporování čili rezistenci proti vnucené cestě života (životem) považovat za legitimní a dostatečný pro to, aby rezistující sáhli po zbrani a aby riskovali sám život. Kdy tedy platí, že raději nežít, než žít tak, jak nás někdo chce přinutit?

76-101 Job

[760902-1]

(101) (7) (SSaŽ - Dunaj, 2. 9. 76 dopoledne.)

(Poznámky k Jobovi.) Job je bohatý muž, prosperující podnikatel, zaměstnávající velmi mnoho služebnictva, kterému se všechno daří: v rodině, v hospodářství i v „politice“ (je „vznešenější“ než všichni ostatní, téměř „král“, „*basileus*“). Ale Ježíš dobře věděl, „jak nesnadně ti, když statky mají, do království Božího vejdu“ (Luk. 18,24). Dočítáme se, že Job se něčeho lekal, že se něčeho obával (3,25), že neměl pokoje, aniž se ubezpečil, ani odpočíval (3,26). A jak sám říkal, lekal a obával se právě toho, co na něho pak přišlo (3,25); Job se také obával, že jeho synové snad zhřešili či dokonce zlořečili Bohu v srdci svém, a tak obětoval pro ten případ pro jistotu zápalý (1,5). Přesto čteme, že Hospodin přiznává, že byl Satanem popuzen proti Jobovi, aby jej hubil bez příčiny (2,3). Ale pak se

musíme nutně tázat: jestliže tu nebylo příčiny, tak čeho se Job vlastně obával a proč? – V příběhu bohatého mládence se ukazuje, že ostríhal příkázání od mladosti, ale nebyl uspokojen; přichází za Ježíšem a táže se ho, co dobrého má činit, aby měl život věčný (Mat. 19,16). Ptá se, čeho se mu ještě nedostává (19,20). Uvážíme-li, že sám Ježíš na počátku příběhu odmítá oslovení „mistře dobrý“ s poukazem **(k tomu) (na to)**, že „žádný není dobrý, než jediný, (totiž) Bůh“ (19,17), pak ovšem tím spíše se divně vyjímá poněkud namyšlená otázka bohatého mládence, jinak nepochybně dobře a upřímně míněná, co že mu ještě chybí k dokonalosti. Nicméně nás na tomto místě upoutává okolnost, že bohatý mládenec není spokojen sám se sebou a že touží po dokonalosti a chce se orientovat, co že mu ještě chybí. Odkud se bere ta zvláštní nekonkrétní, nepředmětná obava z nedokonalosti? A odkud se u Joba, prosperujícího „knížete“ mezi ostatními, bere jeho úzkost, zda alespoň jeho děti nezhrěšily, když pořádaly dny hodů?

Je jenom pochopitelné, že jeho přátelé se tohoto momentu chytí a Joba přesvědčují, že má trpělivě snést trest, který jej stihl pro jeho provinění. Vždyť ani Job sám si není jist, že je spravedlivý; to o něm prohlašuje pouze Hospodin. Ale on sám přiznává: „zhřešil jsem“ – i když neví čím (7,20), a prosí o odnětí přestoupení svého (7,21) a odpuštění nepravosti své (7,21). A přece je veliký rozdíl v tom, když Job sám připouští, že se provinil, a když to tvrdí jeho „přátelé“. Jejich logika je zcela odlišná. Jsou přesvědčeni, že zlé, které stihlo Joba (jako každé zlo, jež stihne člověka), je trestem za jeho provinění (např. 11,6), ať už si jich je vědom nebo není. Naproti tomu Job si je nejistý jak sám sebou, tak zejména svými dětmi, jak se to výslovně uvádí; a asi také svou manželkou, která mluvila někdy „jako jedna z bláznivých mluvívá“ (2,10), ale zároveň se bouří a protestuje proti nespravedlivému údělu, jehož se jemu a jeho rodině dostalo.

Proto také důsledky se od sebe odlišují. Zatímco přátelé doporučují trpělivost a pokoru, z níž ovšem nic nového nevzchází, Job prohlédá, neboť se mu skutečnost vyjevuje v pravém světle. Tak kupř. zjišťuje, že „pochodně zavržená **(jest) ten, kterýž jest blízký pádu“ „podlé smýšlení (člověk) pokoje užívajícího“** (12,5). A tu se náhle objevuje zahanbující stránka tohoto nového vidění a nového poznání: také Job totiž byl až doposavad „člověkem pokoje užívajícím“ a také pro něho byl „ten, kterýž jest blízký pádu“, nejspíš něčím jako „pochodně zavržená“. Teprve v žalosti, v postižení, v „průšvih“ dospívá k vidění věcí, jak vskutku jsou, bystří se jeho zrak, přestává být zkalen „pokojem“, klidem, poklidným životem, nezjitřeným tíhou života, jemuž už nestačí jen hezké řeči na přizdobení. „On zjevuje hluboké věci z temností, a vyvodí na světlo stín

smrti“ (12,22). A odtud pak prohlédnutí: „aj, všecko (to) vidělo oko mé, slyšelo ucho mé, a rozumělo tomu“ (13,1). Proti tomuto vidění jsou jeho přátelé „skladatelé lži“ a „lékaři marní“ (13,4), kteří jakoby „zastávajíce Boha silného“, mluví nepravost (13,7).

Nejde tedy v podstatě vůbec o to, zda je Job vinen či nikoliv a zda si takový trest zaslouží anebo nezaslouží, jak by to vypadalo, kdybychom sledovali především promluvy Jobových přátel. Neboť v této věci přece v posledu platí pro každého stejně: „jak by mohl člověk spravedliv býti před Bohem silným?“ (9,2). Jestliže tedy Hospodin v prologu přistupuje na jakousi dohodu se Satanem, není to ani proto, že Job (nebo jeho synové atd.) zhřešil, ani proto, že se má kvalita Jobova ukázat jako nezávislá na darech božích, ale prostě proto, že se má všechno ukázat, jaké to vskutku je, tj. včetně satana a včetně přátel atd. A ovšem také Job se má vyjevit v pravém světle. A v pravém světle se všechno vyjeví právě uprostřed průšvihů, uprostřed ran a neúspěchů a bídy a utrpení.

Jedna z hlavních věcí, která se ukazuje v takovém trápení, je pomíjivost a přímo nejistota, labilnost lidského života. (Viz zejména např. kap. 14.) „Dýchání mé ruší se, dnové moji hynou, hrobu blízký jsem“ (17,1). „Volám-li pro nátisk, nemám vyslyšení; křičím-li, není rozsouzení“ (19,7). „Bratří mé ode mne vzdálil, a známí moji všelijak se mne cizí“ (19,3); „ti, kteréž miluji, obrátili se proti mně“ (19,19). A v tomto reálném, realistickém vidění všeho v pravém světle a bez iluzí se teprve otvírá pravá naděje ve své nejhlubší hlubině: „By mne i zabil, což bych (v něho) nedoufal? (13,15) Není to ovšem doufání „předmětné“ (17,15); navzdory tomu, že ví, že z něho bude jen prach a že kůži jeho i tělo (červi) zvrtají, „však vždy v těle svém uzřím Boha“ (19,26), „oči mé spatří (jej), a ne jiný“ (19,27).